

SALME SETÄLÄ

ARPALIPPU

ESIPUHE
LAURA
HONKASALO

HELMIVYÖ
2021

Arpalippu

Salme Setälä

Arpalippu

Esipuhe Laura Honkasalo

Kustantamo Helmivyö
Turku 2021

Salme Setälä: Arpalippu
Julkaissut alun perin Holger Schildt 1926
ISBN 978-952-7211-80-9
Painopaikka: BoD, Norderstedt, Saksa

Poikamiestyttö Helsingissä ja Lontoossa

Irma nojautui taaksepäin. Aurinko leikitteli hänen korvakiharoillaan. Täytyi ottaa hatusta kiinni, ettei se karkaisi ilmavirran mukana. Olipa siinä vauhtia!

1920-luku oli Suomessa optimismin aikakausi. Suomi oli vihdoinkin saanut itsenäisyyden muutamaa vuotta aiemmin. Automobiilit lisääntyivät, ilmalaivat ja lentokoneet lupailivat helpompaa matkustamista ja radiovastaanottimet tulivat koteihin.

Naisille aikakausi merkitsi uudenlaista vapautta. Modernisoituvassa yhteiskunnassa naisille oli enemmän mahdollisuuksia ansiotyöhön kuin koskaan ennen. Naiset työskentelivät konttoreissa ja opiskelivat yliopistossa. Elivät kuvat esittelivät uuden vauhdikkaan naistyyppin, joka leikkasi polkkatukan ja pukeutui muodikkaasti lyhyeen hameeseen. Hiuksiin tehtiin sormikiharat, jollei sitten ollut niin varakas, että teettäti kampaajalla keistolaineet.

Jazz-tytöt tavoittelivat tasa-arvoa myös paheiden saralla. Nuoret naiset aiheuttivat paheksuntaa tupakoimalla ja nauttimalla alkoholijuomia, joita oli kieltolaista huolimatta – tai joidenkin mielestä ansiosta – saatavilla runsaasti. Helsingissä riitti tanssiravintoloita ja gramofonien myötä jazz sekä shimmy levisivät myös maaseudulle. Poljin-Singerit lauloivat ympäri maan, kun tytöt ompelivat itselleen muodikkaita leninkejä. Vyötärölinja putosi lanteille.

Painotekniikan kehitys ja lisääntyvä vapaa-aika lisäsivät ajanvietekirjallisuuden suosiota. Naiset innostuivat kirjoittamaan humoristisia, kevyitä romaaneja, jotka kuvasivat lennokkaasti

aikakauden ilmiöitä. Tunnetuin tekijä lienee Hilja Valtonen, jonka teoksia ilmestyy edelleen uusintapainoksina. Tuottelias oli myös Elsa Soini, joka tunnetaan parhaiten Suomisen perhe-elokuvien käsikirjoittajana. Kersti Bergroth julkaisi lukuisia humoristisia naiskuvauksia eri nimimerkeillä.

Naisten kirjoittamia humoristisia ajanviete-romaaneja ilmestyi niin paljon, että vuonna 1928 kirjallisuudentutkija J. V. Lehtonen kirjoitti arvostellessaan Elsa Soinin romaania *Sisko ja kultainen pikari*: “Olisi vähitellen aika keksiä yhteisnimitys sille kirjallisuudelle, jota eräät intelligentit ja sujuvakynäiset naiset ovat meillä viime vuosina luoneet. (...) niillä naiskirjailijoilla, joita tässä yhteydessä tarkoitan, ilmenee enemmän tai vähemmän tietoinen tendenssi, joka suorastaan vaatii käyttämään uutta luokitteluperiaatetta.”

Humoristisia naisromaaneja käännettiin saksasta, englannista ja pohjoismaisista kielistä. Suosittuja olivat esimerkiksi walesilainen Berta Ruck ja itävaltalainen Vicky Baum. Molempien romaaneista tehtiin elokuvia.

Suomi oli vielä maatalousvaltainen, mutta moderni elämä tiivistyi kaupunkeihin. Helsinki naisistui, erityisesti nuoret naimattomat naiset hakeutuivat pääkaupunkiin. Vuonna 1930 Helsingin naisista 45 prosenttia oli naimattomia. Poikamiestyöstä tuli suosittu hahmo viihteessä. Naisilla oli omaa rahaa, ja vaikka palkat olivat huomattavasti pienempiä kuin miesten, naiset pystyivät silti kuluttamaan.

Salme Setälän pikkuromaani *Arpalippu* on erinomainen esimerkki aikakauden humoristisesta naisviihteestä. Romaanin nuoret naiset asuvat yhteisasunnossa. Teoksen alussa päähenkilö, arkkitehti Irma, shoppailee kangasta Stockmannilla. Kotibileissä juodaan väkeviä sitruunasoodapulloista. Romaanin nuoret päähenkilöt ovat rempseitä ja elämäniloisia, mutta heillä on myös kunnianhimoa. Irma lähtee Lontoon asti hankkimaan työkokemusta. Miehiin Irma suhtautuu toverillisesti, koska on opiskellut yhteiskoulussa ja teknillisessä korkeakoulussa. Miehet näkevät Irman ihan toisin.

Salme Setälä (1894–1980) oli arkkitehti ja kirjailija. Setälä kuului Krohnien kulttuurisu-

kuun, hänen äitinsä oli kirjailija Helmi Krohn ja isänsä kielen- ja kansanrunoudentutkija E. N. Setälä. Salme Setälän täti oli kirjailija Aino Kallas. Setälä työskenteli arkkitehtina, asemakaava-arkkitehtina ja sisustussuunnittelijana. Hänen kirjalliseen tuotantoonsa kuului lasten kuvakirjoja, nuortenromaaneja, muistelmateoksia ja jopa muutama pehmolelujen ompeluopas. Setälä käänsi myös runsaasti kaunokirjallisuutta E. T. A. Hoffmannin kertomuksista Buffalo Billin seikkailuihin.

Salme Setälä joutui aloittamaan arkkitehtinä sisällissodan repimässä maassa. Muistelmateoksessaan *Polusteekin koulussa: opiskelua kymmenluvulla* (1970) Setälä palasi teekkari-tyttöjen toimintaan sisällissodassa. Opiskelutoveri Verna Erikson tuli tunnetuksi valokuvasta, jossa hänellä on ”kuularuiskukorsetti”. Myös Setälä salakuljetti ammuksia ja aseita. Valokuvassa Setälä käyttelee konekivääriä soma kesäleninki yllään Erikssonin tähystäessä kiikareilla. Kuva on otettu ilmeisesti teekkarien harjoitusleirillä. Muistelmat on kirjoitettu samaan railakkaaseen tyyliin kuin *Arpalippu*.

Arkkitehtuurimuseon mukaan Setälä teki varsinaisen elämäntyönsä asemakaavojen parissa ja “hänen voi sanoa käytännössä kaavoittaneen lähes koko Suomen”.

Lauttasaarella 6.4.2021

Laura Honkasalo

IRMA SIRISTI VIHREITÄ silmiänsä astuessaan toh-
tori Orkolan vastaanottohuoneeseen.

Itse hän ainakin väitti silmiänsä vihreiksi,
vaikka joku toinen, joka ei kyllin tarkasti ollut
asiaa tutkinut, saattoikin epäillä niitä mustiksi.
Ne kai vaikuttivat tummemmilta kuin mitä ne
itseasiassa olivat tummien, pitkien ripsiensä
vuoksi. Ja nämä olivat todella pitkät, mitä to-
distaa jo sekin seikka, että Olli kerran oli sut-
kaissut, että ne voisi vaikka letittää. Mutta Ir-
man silmät olivat kuin olivatkin vihreät.

Kylläpä vastaanottohuoneessa oli hämärää!
Vai olisiko odotushuoneessa ollut liian räikeä
valaistus? Siellä ei todella ollutkaan raa'an 25-
kynttiläisen, virtaasäästävän sähkölampun ver-

hona edes minkäänlaista riepua, sen Irma muisti selvästi nyt.

Mutta vastaanottohuoneessa heijasti vihreäkupuinen pöytälamppu – tuollainen, minkä näkee joka sähköliikkeen ikkunassa, tahtoopas sitten tai ei – kelmeää valoansa tohtori Orkolan laajalle mahonkiselle kirjoituspöydälle, ja muun osan huonetta täytyi tyytyä niukkaan iltavaloon, mikä kierrekaihtimettoman ikkunan läpi tunkeutui huoneeseen, mikäli sitä ollenkaan tunkeutui.

– Hyvää päivää, neiti Saareks, pitkistä ajoista. Millä saatan palvella?

Irma vajosi hänelle osoitettuun nahkatuoliin. Oli miltei hauska käydä lääkärissä, kun kerran-kin sai ilman omantunnonvaivoja vajota nahkatuoliin.

– Minulla on inhottava yskä, ja viisaat ihmiset väittävät, että kuolen nuorena mikä minun iälläni ei enää kauan ole mahdollista – ellei tohtori Orkola keksi jotakin sopivaa keinoa sen karakoittamiseksi.

Irma oli puhunut koko lauseen yhdessä hengethessä. Oliko se hermostusta? Miksi oike-

astaan oli hermostuttavaa käydä lääkärissä?

– Jaha. Kuunnellaanpas sitten. Ehkä olette hyvä ja avaatte noita ylimpiä puseronnappeja.

Irman kädet tekivät toivottoman eleen. Hänen tahtomattaan. Mekon etuosassa oli kahdessa sotilaallisessa rivissä kaksi ja puoli tusinaa vihreitä nappeja sivumennen sanoen oli niistä tosin yksi pudonnut pois, ja jäljellä oli siis vain kaksikymmentäyhdeksän, ja kolmaskymmenes lepäsi rauhassa kynäpöntössä ilman vähintäkään paikanvaihtotoivetta mutta ne olivat kaikki päälle ommeltuja koristuksia, ja itse mekko oli pään yli vedettävä.

– Helpommin sanottu kuin tehty, hyvä tohtori. Mutta kuuluneehan se tämän rievunkin läpi yhtä hyvin?

– Ei se käy.

Pieni äänettömyys, jonka kestäessä Irma ehti tuumia, että tohtori Orkolan äänenpainossa oli tuota lääkärille niin tuiki välttämätöntä vakuuttavaisuutta, minkä arvellaan vaikuttavan potilaaseen.

– Mutta voittehan vetää koko mekon pois.

Tohtori Orkolalta puuttui hyvä tahto, ajatteli

Irma. Sillä tämä oli todella odottamaton käänne, jota hän ei ollut tullut ajatelleeksi. Hän oli kuvitellut tohtori Orkolan istahtavan asiallisesti laajan kirjoituspöytänsä ääreen ja noituvan esiin tuollaisen asiaankuuluvan paperikaistaleen. Ja kirjoittavan siihen hiukan sokeri- tahi suolavettä, minkä parhaaksi näkisi, ja ojenta- van sen hymyillen omalla myhäilevällä tavallaan: ”jälkiruokalusikallinenkolmastipäivässä.”

Irma oli itseasiassa kaino nuori nainen – vaikka itse sanoisi hän: nykyajan nainen, ja niin sanoisi ehkä moni muukin – huolimatta elämänkokemuksistaan, jotka hänen kuudennellakolmatta ikävuodellaan supistuivat kolme vuotta aikaisemmin suoritettuun diploomi-arkkitehdin arvoon, sormilla lukemattomiin vaihteleviin ja sormilla luettaviin vakituisiin ihailijoihin – viimeksimainittuja kun oli vain Olli – sekä huonoon tuntipalkkaan arkkitehti Taavi Teittisen piirustustoimistossa.

Siksi ei kukaan ihmettele, että hän napisi.

– Onko se kuoriutuminen sitten tuiki välttämätöntä?

– Mitenkäs te luulette, että minä muutoin kuuntelen? Nuo mekot ovat hauskat ja käytännölliset aina muulloin paitsi lääkärissä. No, neiti Saareks, älkää olko lapsellinen. Tuolla uunin luona on lämpimintä, niin ette vilustu. Avataan suupellit. Kas näin.

Tohtori Orkola hääräili uunin luona, avasi suupellit, työnsi tuolin uunin eteen ja asettui sitten hiljaa vihellellen tuijottamaan ulos ikkunasta. Itseasiassa ei hän nähnyt muuta kuin kadun vastakkaiselta puolelta vuokratalon yksitoikkoisen julkisivun, jota hän periaatteesta ei koskaan katsellut.

Irma vetäisi kiukkuisella liikkeellä mekkonsa pään yli ja heitti käsistään. *Allah, il Allah*, hän oli sattunut aamulla pukeutumaan vasta “luxattuun” paitaan ja vetämään ylleen ruosteenpunaiset silkkಿನimetömsä, jotka hän oli viime kuun kurjasta palkasta hassannut ja huolellisesti valinnut silmälläpitäen tukkansa väriä. Hänen tukkansa oli näet suoraan sanoen “punainen” – Olli oli kerran eksynyt sanomaan sitä kultaiseksikin – siis tarkemmin määriteltynä oli se ruosteenpunainen tahi kastanjanruskea, samoin

kuin hänen 7–17 kesakkoansakin nenän ympärillä.

Kun nyt kerran kesakot tulivat mainituiksi, ei saata vaieta siitä tosiasiasta, että Irma jo useita vuosia sitten oli sivuuttanut sen elämänsä kylläkin pitkähkön ajanjakson, jolloin hän salaisesti ja julkisesti oli surrut kesakkojaan, sivellyt niitä iltaisin patentoidulla kesakkovoiteella, “joka on saavuttanut suuren levikin ja paljon tunnustusta erinomaisten ominaisuuksiensa vuoksi”, ja peilaillut niitä joka aamu keskeltä haljenneesta käsipeilistä ja todennut, että ne olivat yhtä liikkumattomat ja varmat kuin perisynti ja Egyptin pyramiidit. Nykyään kasasi hän niille tummaa puuteria ja vakuutti muille olematta silti itse siitä vakuutettu että ne antoivat hänen ulkonäölleen pikantin leiman, olivat yhtä välttämättömät kuin suola munassa, jonka hän itse sivumennen sanoen aina söi ilman suolaa, ja sanalla sanoen “pelastivat” hänen ulkonäkönsä ja ennen kaikkea vallattoman nenän iloiset ääriiviivat. Ja koska hän jo usean vuoden ajan oli vakuuttanut sitä muille, alkoivat, nämä muut, jo todella uskoa ja tulla vakuutetuiksi siitä.

ARPALIPPU

VANHAA KOTIMAISTA CHICK LITIÄ!

Salme Setälän *Arpalippu* kertoo arkkitehti Irma Saareksesta, joka asuu kimppakämpässä eikä seurustele – ainakaan vielä. Kepeään ja mannermaiseen tyyliin kirjoitettu romaani on esimerkki aikansa nuorille naisille suunnatusta humoristisesta viihdekirjallisuudesta.

Arpalippu ilmestyi alun perin vuonna 1926, ja harvinaiseksi antikvariaattien aarteeksi tullut kirja julkaistaan nyt ensimmäistä kertaa uudestaan.

Esipuheen teokseen on kirjoittanut kirjailija Laura Honkasalo, joka on tutkinut 1920- ja 1930-lukujen naisten viihdekirjallisuutta.

ISBN 978-952-7211-80-9

9 789527 211809

Kansi: Timo Ronkainen